

‘Intrigereen dat het een plezier is’. Domien Sleeckx als katalysator in de relatie tussen Hendrik Conscience en P.F. van Kerckhoven

Johan Vanhecke, Letterenhuis Antwerpen

Samenvatting

Omstreeks 1847 kwam er bij de schrijvers van de Vlaamse Beweging een duidelijke splitsing tussen de liberalen enerzijds en de katholieken en unionisten anderzijds. Conscience, die enkel geïnteresseerd was in de Vlaamse ontvoogding, werd stevig aangevallen vanuit liberale hoek, omdat hij onder druk van de kerkelijke overheid zijn romans *In 't wonderjaer* en *De leeuw van Vlaenderen* had aangepast. De aanvallen werden geleid door Pieter Frans van Kerckhoven en de strijd zou vele jaren duren. In dit artikel wordt vooral gefocust op de rol die Domien Sleeckx gespeeld heeft in het ontstaan en de ontwikkeling van deze vete. Daarbij zal duidelijk blijken dat Conscience's toegeving aan de kerkelijke autoriteiten een bescheiden bijdrage geleverd heeft in die ontwikkeling.

Abstract

About 1847 the authors who adhered to the ‘Flemish Movement’ were split into two groups: the ‘liberals’ on the one hand, the Catholics (‘unionists’) on the other. Conscience, the most famous Flemish author at that moment, who was, in fact, only interested in the Flemish cultural emancipation, was severely attacked from the ‘liberal’ side, because he had yielded to pressure from the Catholic authorities, to make adaptations of his novels *In 't Wonderjaer* and *De Leeuw van Vlaenderen*. The confrontation was directed by Pieter Frans van Kerckhoven, and it lasted for many years. In this article we focus on the role played by Domien Sleeckx in the origin and development of the feud between the two protagonists. It will become clear that Conscience's compliance with the authorities was only a minor cause in the developments.

e-mail

Johan.Vanhecke@
stad.Antwerpen.be

1. INLEIDING

In juni 1847 werd Hendrik Conscience door Pieter Frans van Kerckhoven hard aangevallen, zowel in het weekblad *De Schrobber* als in zijn pamflet *De Vlaemsche beweging*. Conscience zou zich verkocht hebben aan de katholieke partij. Het duidelijkste bewijs daarvan was zijn omwerking van zijn roman-debuut *In 't Wonderjaer*, onder druk van onder meer kanunnik Van Hemel. Dat gebeurde echter al begin 1843 en men kan zich afvragen waarom Van Kerckhoven meer dan vier jaar gewacht heeft om zijn pijlen op Conscience te richten. Het antwoord is te vinden in de brieven van hun collega-schrijver Domien Sleeckx. Dat in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* te lezen staat dat de schrijver Domien Sleeckx geen partij koos in de strijd tussen de groep Conscience/De Laet enerzijds en Van Kerckhoven en vrienden anderzijds, blijkt absoluut niet te kloppen. Integendeel: Sleeckx heeft overduidelijk een niet te verwaarlozen rol gespeeld in de ontwikkeling van die controverse.

De hoofdfiguren uit deze weinig stichtelijke geschiedenis hebben allemaal de opleving van de Vlaamse literatuur mee kleur gegeven. Zij waren allemaal lid van de eind 1835 heropgerichte rederijderskamer *De Olyftak*. De centrale figuur was Hendrik Conscience (1812-1883), alias 'de(n) Rik', auteur van ongeveer 75 romans. Hij was een uitmuntend spreker, die zijn hele leven strijd leverde voor de erkenning van het Nederlands als officiële voertaal in Vlaanderen, maar hij was ook een overtuigd unionist en Belgicist. Hij beschouwde het als zijn taak om het jonge België een roemrijk verleden aan te praten, waar iedereen trots op kon zijn.

Op 2 december 1838 introduceerde Conscience in *De Olyftak* de pas uit Bologna teruggekeerde geneeskundestudent Pieter-Frans van Kerckhoven (1818-1857), alias 'Sus' of 'Suske'. Hij zou geen veertig jaar oud worden, maar liet toch een verzameld werk in 13 delen na, waaronder 8 toneelstukken en 7 romans. Hij maakte naam als scherp criticus en was uitgesproken liberaal.

Kort daarop werd ook Van Kerckhovens oud-klasgenoot uit het Antwerpse Atheneum, Domien Sleeckx (1818-1901) lid van *De Olyftak*. Hij werd journalist, schreef diverse realistische romans en verhalen en 40 toneelstukken. Aanvankelijk was hij unionist, maar na 1850 evolueerde hij naar het liberalisme.

Nog twee andere schrijvers spelen een prominente rol in dit verhaal. Jan Alfred de Laet (1815-1891) was een chirurgijn en jeugdvriend van Conscience,

die enkele historisch getinte griezilverhalen, een dito roman en een bundel gedichten schreef en daarna voor de politiek koos. Hij kreeg bekendheid als de eerste volksvertegenwoordiger die de eed aan de grondwet in het Nederlands aflegde. De andere protagonist, Theodoor van Ryswyck (1811-1849), alias ‘den Door’, was de eerste voorzitter van *De Olyftak*. Hij schreef verhalen, maar was vooral een populair volksdichter, die helaas veel te jong en in waanzin stierf ten gevolge van drankmisbruik.¹

2. ACHTERGRONDEN: DE HERMANS EN *VLAEMSCH BELGIË*

In de lente van 1842 vroeg gevangenisinspecteur G.T. de Sorlus aan Conscience om zijn twee romans, *In 't Wonderjaar* en *De Leeuw van Vlaenderen*, te laten herdrukken voor de bibliotheken van de gevangenen en de ziekenhuizen. Drukker L.J. de Cort bestelde onmiddellijk het nodige papier. Maar de bibliotheekcommissie vond de strekking van de werken toch niet zo geschikt voor lezers die al te driftig en te weerspannig waren, en meende dat er aanpassingen nodig waren. Pastoor Jan Baptist Buelens raadde Conscience aan zich rechtstreeks te wenden tot Kanunnik Jan Baptist van Hemel, een lid van de commissie, die eerder Jan Frans Willems geadviseerd had om zijn herhaling van de *Reinaert* te zuiveren, met het oog op het gebruik ervan in scholen. In *De Leeuw* kwam het erop neer dat de taal van Jan Breydel gezuiverd moest worden en de verhouding tussen Machteld en Adolf van Nieuwland minder passioneel moest zijn. Bij *In 't Wonderjaar* was het probleem complexer. Het boek mocht niet tegen de godsdienst gericht zijn, dus moesten de katholieke Spanjaarden, in de eerste versie de vijand, een andere rol krijgen. Daartoe werd een nieuw hoofdpersonage toegevoegd: Pater Franciscus. In beide gevallen moesten ook de politieke inleidingen verdwijnen. De boeken werden herwerkt maar de beloofde bestellingen bleven uit. De drukker besliste dan maar om de boeken op de gewone markt te verspreiden.

Het Wonderjaar, de omgewerkte uitgave van Conscience's debuut, verscheen op 2 februari 1843. ‘Het is eene omgekeerde frak’, schreef Pieter Frans ‘Suske’ van Kerckhoven al op 9 februari aan Snellaert (P.F. van Kerckhoven aan F.A. Snellaert, 9.2.1843 (AJ 129) (UBGent)). Maar daar bleef het bij, want zoals Conscience later aan Max Rooses vertelde, had toen ‘dergelijke daad niet het gewicht, welke men er later aan hechtte, toen er scherp partij vóór of tegen de Kerk gekozen werd.’ (Rooses 1882: 317)

¹ Een overzicht van alle hier en verder opgevoerde dramatis personae in appendix.

Conscience en Van Kerckhoven waren in die tijd goede maatjes. Conscience had, zoals al gezegd, Van Kerckhoven in december 1838 geïntroduceerd in *De Olyftak* en ze werkten samen in diverse tijdschriften. In september 1844 begeleidden ze samen de Duitse schrijfster Luise von Ploennies tijdens haar bezoek aan Antwerpen. Van Kerckhoven kende maar al te goed Conscience's visie op de Vlaamse beweging: die moest volgens Conscience onpartijdig zijn of bovenpartijdig; of een politicus dus katholiek of liberaal was, dat was niet van belang, als hij maar voor de Vlaamse zaak werkte. Van Kerckhoven vormde samen met Conscience, Jan Alfried de Laet, Door van Ryswyck, Domien Sleeckx, Eduard ter Bruggen en de journalist en vertaler Jaak van de Velde de Antwerpse tak van een geheime broederschap *De Hermans*,² met als doel: het ideeëngoed van de Vlaamse Beweging te verspreiden. 'Er zyn Cato-lyke, liberale, democratische, orangistische en Leopoldische Hermans; maer alle dezen zyn eerst en bovenal vlaemsch', schreef Conscience aan F.A. Snellaert, toen hij hem uitnodigde om lid te worden (H. Conscience aan F.A. Snellaert, 21.11.1843 (AJ 136) (UBGent)).

De belangrijkste realisatie van *De Hermans* was de allereerste Vlaamse krant, *Vlaemsch België*, onder hoofdredacteurschap van J.A. de Laet en met Jaak van de Velde en Domien Sleeckx als redacteurs. Conscience moest in het begin invallen als hoofdredacteur en Van Kerckhoven nam diens functie van hoofdredacteur van het *Kunst- en Letterblad* over. Zowel Conscience als Van Kerckhoven publiceerden literaire feuilletons in *Vlaemsch België*: de eerste *Graef Hugo van Craenhove* en *Geschiedenis van Abulfaragus*; de tweede *Hans de Boschwachter* en *Het burgslot van Trezzo*. Omdat de krant geen politieke kleur koos, kreeg ze het financieel moeilijk en na 11 maanden, op 22 november 1844, viel het doek. Sleeckx en Van de Velde hadden echter hun hoofdredacteur De Laet buitenspel gezet en kwamen een dag later al met een nieuwe krant: *De Vlaemsche Belgen*. Die bekende wel duidelijk politieke, openlijk katholieke kleur. Toch moest ook deze krant op 22 juni 1845, twee dagen nadat de katholieken de verkiezingen hadden verloren, de boeken sluiten.³

² Herman verwijst naar een Germaanse legerhoofdman – bij Tacitus heet hij Arminius – die de Romeinse legioenen versloeg in 9 na Christus. Hij werd in Duitsland tijdens de Romantiek gezien als een symbool van het gewapend verzet tegen de Latijnse overheersing.

³ Voor de geschiedenis van beide dagbladen, zie: De Bens (1968) en Carlier (1991).

3. EEN WOORDENBOEK EN *DE VLAEMSCHE STEM*

De feiten volgden elkaar nu heel snel op. Sleeckx en Van de Velde probeerden aan de kost te komen met vertaalwerk. Ze hadden voor *De Vlaemische Belgen* heel wat artikelen uit Franstalige kranten moeten vertalen, en die ervaring had hun geleerd dat de gangbare woordenboeken van Des Roches en Olinger niet voldeden. Daarom begonnen ze zelf aan een woordenboek, dat in afleveringen zou verschijnen, met de steun van C.G.A. Greuse, de drukker van hun kranten. Die zag wel brood in een degelijk woordenboek, nu de officiële spelling was goedgekeurd (Carlier 1988: 38). Conscience schreef in juni in het *Kunst- en Letterblad* alvast een enthousiaste commentaar.⁴ Hij stond trouwens op de inschrijvingsformulieren bij de medewerkers aan het woordenboek: Conscience, Ecrevisse, Pietersz. Die medewerking bestond vooral in het corrigeren van de drukproeven. Maar voor Sleeckx en Van de Velde waren die namen een soort van garantie ‘tegen de woede der vitters’, vooral dan ‘de kalotten van Gent’. Sleeckx vroeg op de eerste herfstdag van 1845 om Van Kerckhovens naam te mogen toevoegen. ‘Indien ge er conscientie in maakt er uw naem op te zetten, daer ge niet metterdaed meêwerkt, wel dan zullen wy u proeven zenden. Dat ware ons zelfs aengenaemd zoo ge wekelijks 16 bladzyden met wat zorg wildet overzien.’ (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 21.9.1845 (LH, K 314 / B2))

Sleeckx nodigde Van Kerckhoven meteen uit om hem in Brussel te komen opzoeken aan de Zavelstraat nr. 1.

als ge naer Brussel komt ga dan naer de herberg Le Chateau d’Anvers bij Stuyck, aen de statie bij den uitkoom, en vraegt naer ons. Ze zullen ’t u daer wel zeggen.

Hij gaf ook een goede aanleiding, want de Gentse maatschappij *Taelyver en Broedermin* voerde op woensdag 24 september in de Parkschouwburg een toneelbewerking van Conscience’s roman *Siska van Roosemael* op, geschreven door hun voorman Hippoliet van Peene. Hij nodigde Sus uit met de woorden ‘komt met den rik’ (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 21.9.1845 (LH, K 314/B2)). Twee jaar na het verschijnen van *Het Wonderjaer* was ook in de ogen van Sleeckx alles koek en ei tussen Pieter Frans van Kerckhoven en Hendrik Conscience.

⁴ H. Conscience, ‘Fransch-Vlaemisch en Vlaemisch-Frans Woordenboek [...]’, in: *Kunst- en Letterblad*, jg. 6 (1845) nr. 25, p. 99.

Maar Conscience kwam niet. Hij had er destijds alles aan gedaan om *Vlaemsch België* te redden en de mislukking had hem erg aangegrepen:

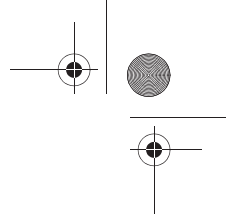
De ondankbaerheid van hen aen wien ik niet alleen mynen tyd opofferde; maer voor wien ik myn persoon in standen gesteld heb, waeruit ik niet zonder wonden ben geraakt: die verstandelooze ondankbaerheid heeft my eene bittere les gegeven. (H. Conscience aan F.A. Snellaert, 7.5.1845 (AJ 155) (UB Gent))

Hij nam nog zo weinig mogelijk deel aan het openbaar leven en ging zelfs niet meer naar *De Olyftak*. Wat hij ervan vond dat Sleeckx en Van de Velde onmiddellijk op eigen houtje verder zijn gegaan, weten we niet. Misschien heeft hij hen een tijdje het voordeel van de twijfel gegund, gezien zijn steun aan het woordenboekproject (Carlier 1991: 39). Of Conscience met De Laet overhoop lag, zoals men aan Snellaert verteld had (F.A. Snellaert aan J.A. de Laet, 20.9.1845 (Deprez 2009: 213)), lijkt ons weinig waarschijnlijk. Er is alleen een hele tijd geen contact meer tussen de Antwerpse en de Gentse *Hermans*. De Laet had geen geld meer en maakte voor een hongerloon vertalingen voor Buschmann. Hij had in Gent wel willen komen uitleggen, wat er misgelopen was met *Vlaemsch België*, maar dacht dat men er niet in geïnteresseerd was ‘daer er zich niemand de moeite had gegeven my maer eenigen uitleg te vraegen’ (J.A. de Laet aan F.A. Snellaert, 25.4.1845 (Deprez 2009: 209)). Dat had hij nochtans beter wel gedaan, want Sleeckx had in een brief aan Jules de Saint-Genois al in november zijn visie op de feiten gegeven en alle schuld op de schouders van Jan de Laet geschoven. En hij had daarbij Conscience als getuige opgevoerd. (D. Sleeckx aan J. de Saint-Genois, 25.11.1844 (AJ 153) (UB Gent)).⁵

Pas eind april 1845 kwam De Laet opnieuw met Snellaert in contact en bezorgde hij hem een aantal bewijsstukken – die helaas verloren zijn gegaan – met de vraag om die ook voor te leggen aan Philip Blommaert en Jules de Saint-Genois, die nogal wat geld in *Vlaemsch België* gestoken hadden. Wellicht kwam omstreeks deze tijd de bewuste brief van Sleeckx boven water, en voelde Conscience zich door hem misbruikt.

Sleeckx begon stilaan nattigheid te voelen en schreef op 24 december 1845 aan Van Kerckhoven: ‘Het gedrag van Conscience ten onzen opzichte begint ons langs om meer te vervelen. Die manier van handelen hebben wij van wege hem niet verdiend. Ik heb hem geschreven, en komt er geene verande-

⁵ Conscience heeft ongetwijfeld pas veel later kennis genomen van de inhoud van deze brief.

ring in zyne doenwyze, welnu, ieder zyne beurt.’ Hij hoopte binnen enkele weken eens naar Antwerpen te komen om Van Kerckhoven ‘over het een en ’t ander te kunnen spreken. Wij worden het een weinig moede niet in de eigentlyk gezegde letterkunde werkzaam te zyn en werken dapper buiten ons woordenboek, om den verloren tijd weêr in te halen.’ (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 24.12.1845 (LH, K 314/B2))⁶

Om zich wat actiever in het Brusselse literaire leven te mengen sloten Sleeckx en Jaak van de Velde zich aan bij het genootschap *Vlaemsche Verbroedering* van Michiel van der Voort. En samen met Pieter Ecrevisse startten ze een nieuw tijdschrift: *De Vlaemsche Stem*.

Half letter-half staetkundig maer zoo gematigd, dat ge het met ons [als] een der gematigsten zult moeten herkennen.

In staetkunde nooit iets persoonlyks zoo min als in letterkunde, en daerby enkel conservateur, zoo als de meeste mensen het zyn. Het zal 64 bladzyde per maend beslaen.

Ze kunnen het eigenlijk gemakkelijk met zijn drieën vullen, maar omdat het publiek dat wellicht niet zo leuk vindt, zoeken ze

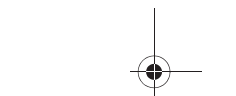
de medewerking van eenige ernstige mensen [...] Kunt gy ons ook niet nu en dan een stuk zenden. Ge moet er een heelen hoop hebben liggen. Uit vriendschap voor ons zoudt ge ons dat wel kunnen doen, he? Wy betrouwen er ons op. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 24.12.1845 (LH, K 314/B2))

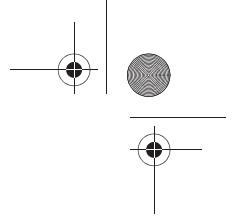
Van Kerckhoven kende Sleeckx door en door. Toen ze samen op het Athenaeum zaten in de klas van meester Verspreuwen (lid van *De Olyftak*) had hij Sleeckx geholpen met Frans. Hij heeft ook het debacle van *Vlaemsch België* en *De Vlaemsche Belgen* van zeer nabij gevolgd en als liberaal vroeg hij zich af waarom *De Vlaemsche Stem* nu plots niet katholiek zou zijn, terwijl de redacteurs uit het uiterst katholieke *De Vlaemsche Belgen* kwamen.

Sleeckx schreef een week later dat Van Kerckhoven hem op zijn woord moest geloven.

Het tydschrift zal [...] noch katholiek nog liberaal zyn, omdat wy ons noch met Katholieken noch met liberalen zullen bemoeijen. Wanneer

⁶ De brief van Sleeckx aan Conscience is niet bewaard. Bijna alle brieven aan Conscience van voor 1869 zijn verbrand.

wy over 's lands zaken zullen spreken dan zal het zyn om tegen de franschen uit te varen en de Duitschers voor te staen, om de houding van het bestuer tegenover de vlaemsche zaak te beredeneeren. Met kiezingen, enz. hebben wij niets te doen

Sleeckx wist ook wel vanwaar de wind waaide:

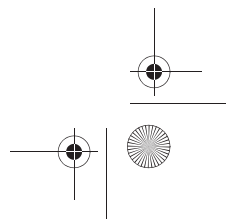
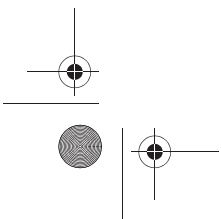
Conscience meent dat wy het tijdschrift stichten met het doel om ons op deze of gene personen te wreken. Zoo dom niet. Wij verstaen en de vlaemsche zaak, en ons eigen belang te wel dan dat wy op welke manier het ook zy zouden poogen tweedracht of verdeeldheid te zaeijen. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 1.1.1846 (LH, K 314/B2))

Nochtans zou Jaak Van de Velde twee maanden later in een brief aan zijn broer Adolphe beweren (10.3.1846): 'De Vlaemsche Stem is gesticht om Brussel meer int licht te stellen en een berg op te werpen tegen de heerszuchtige letterkunde van Antwerpen' (Carlier 1987: 31). Maar ze hadden er in de verste verte geen vermoeden van waar die heerszuchtige Antwerpenaren mee bezig waren.

Het debacle van de eerste Vlaamse krant had het einde betekend van de *Hermans*. Wat Sleeckx niet wist is dat er na de Hermans een nieuw geheim genootschap gesticht was, met enigszins vergelijkbare doelstellingen en met onder meer alle *Hermans*, behalve Sleeckx en Van de Velde. Het heette *De Toekomst* en werd opgericht op 26 juli 1845, een dikke maand na het failliet van *De Vlaemsche Belgen*. Een van de eerste projecten was om te proberen enkele leden politiek te lanceren. Op 16 september werden Conscience, De Laet en Van Kerckhoven, met het oog op de komende gemeenteraadsverkiezingen, ermee belast om uit te zoeken 'tot hoe verre de liberalen te Antwerpen met de Vlaemsche gezindheid zouden willen aanspannen'.⁷ Maar die wilden de twee voorgestelde kandidaten, Wappers en Matthyssens, niet op hun lijst zetten. Matthyssens mocht wel op de katholieke lijst, maar hij raakte niet verkozen.

De Toekomst breidde dan uit met een Gentse afdeling. En omdat Van Kerckhoven had gehoord dat er plannen waren om in Brussel een Vlaamse tak van de vrijmetselaarsloge op te richten, trok hij met Conscience in november 1845 naar de hoofdstad om daar voor *De Toekomst* te prospecteren. Ze kwamen terug met vier nieuwe leden: Johan Wilhelm Wolf (Duitse vertaler van Conscience) en Victor Delecourt, de oprichters van *De Broederhand*, Johan

⁷ Zitting van 16 september. Cfr. Schmook 1984, p. 118-119

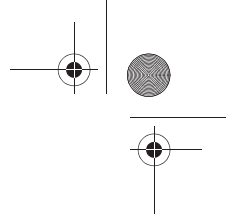

Dautzenberg en Michiel Van der Voort. Wolf bracht wat loge-elementen aan en van dan af werd er gesproken over het *H::V::*, het *Heilig Verbond*. De benaming *De Toekomst* werd nog enkel gebruikt voor de leden van de tweede graad. Kort daarop werden ook Karel van Swygenhoven en Hippoliet K. Bauduin ingezworen als Brusselse leden. Op de wacht (zo werden de vergaderingen van het *H::V::* genoemd) van 23 december 1845 las Van Kerckhoven, die secretaris van *De Olyftak* is, het ontwerp van reglement van het *Taelverbond* voor. Het *Taelverbond* was twee jaar eerder enthousiast door alle Vlaamse literaire genootschappen boven de doopvont gehouden, om als overkoepelende vereniging te dienen.

De negen aanwezigen op de wacht waren ervan overtuigd dat het tot stand komen van het *Taelverbond* met dit reglement schadelijk zou zijn voor het *H::V::*. Waarom? Omdat het doel van het *H::V::* was ‘alle de krachten der vaderlandsche beweging samen te binden en zonder verdeeling te doen werken tot het oogwit dat wij ons gezamentlyk voorstellen’. Het zou niet goed zijn dat een deel van de krachten een andere richting uitging (H. Conscience aan F.A. Snellaert, 16.1.1846 (AJ 164) (UBGent)). Het *H::V::* hield graag de touwtjes van de Vlaamse Zaak in handen en aangezien het *Taelverbond* werd geleid door personen die niet in het *H::V::* zaten, had het *H::V::* er geen vat op. Conscience, De Laet en nog drie anderen werden daarom in januari 1846 opnieuw werkend lid van *De Olyftak* (wat ze al een hele tijd niet meer waren). Zo had het *H::V::* een meerderheid van leden in de rederijderskamer en kon de goedkeuring van het *Taelverbond*-reglement verhinderd worden.

Twee zeer vervelende zaken moeten hierbij opgemerkt worden. De man die gedurende twee jaar gewerkt had aan de realisatie van het *Taelverbond* was Michiel van der Voort, lid van de Brusselse tak van het *H::V::*. De man die het gewraakte reglement uitgewerkt had, was Frans Hendrik Mertens, de voorzitter van *De Olyftak* en stichtend lid van *De Toekomst*. Mertens zou zich niet meer vertonen op de vergaderingen van het *H::V::* en nam ook ontslag als voorzitter van *De Olyftak*. Van der Voort twijfelde aanvankelijk, maar nam eind juli toch ontslag uit het *H::V::*.

Uiteindelijk werd het reglement van het *Taelverbond* in maart 1846 toch aangenomen worden, zij het met enige aanpassingen volgens de aanbevelingen van de *H::V::*-leden uit Antwerpen en Brussel. Twee zaken hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld: een brief van br:: Snellaert uit Gent, waarin hij de rol van het *Taelverbond* verdedigde en het feit dat de *Olyftak*-commissie die de wijzigingen zou voorstellen vooral uit leden van het *H::V::* bestond, cf. de Notulen van het *H::V::* 27.1 en 17.2 (LH, V 34509 / H).

4. EEN BREUK IN HET *H::V::*

Op 13 april 1846 sprak Conscience op de viering van oud-rector Jacob L. Kesteloot in Gent. Sleeckx en Van de Velde waren er niet. Ecrevisse, het derde maar minder actieve redactielid van *De Vlaemsche Stem* wel. Wellicht hebben ze elkaar gesproken.

Ook Verspreuwen was in Gent aanwezig. Dat kan een belangrijk gegeven zijn in het licht van het verslag van de vergadering van het *H::V::* van 21 april.

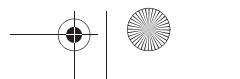
Conscience en Verspreuwen geven eenigen uitleg over den geest en het doel der poogingen welke sommige personen in 't werk stellen om eene splitsing tusschen de steden van Vlaemsch België [Gent, Brussel, Antwerpen] te doen ontstaen. Conscience vraagt dat het verbond beslisse welke het gedrag der br:: jegens deze personen moet zyn. Een ander lid oppert de vraag of onze leden vry zyn met Sleeckx, van de Velde en hunnen aenhangers mede te werken.

Daarop kwam een belangrijke reactie:

Br:: Van Kerckhoven zegt dat hy in geval van eene ontkennende beslissing zich daeraen niet kan gedragen, om reden dat hy reeds aen hun een stuk voor hunnen Vlaemsche Stem beloofd heeft, hy voegt er by dat hy verstaet in dit tydschrift te blyven medewerken.

In de vergadering werd verder gediscussieerd. Een definitieve beslissing kwam er niet, maar de mening leefde dat 'de werkingen van Sleeckx, Vandevelde en anderen der vlaemsche zaak nadeelig zyn'. Ook in de volgende vergadering werd hierover verder gepalaverd. Volgens de aanwezigen was Van Kerckhoven, die er overigens niet was, in de fout gegaan was omdat hij zijn 'medewerking beloofd had niettegenstaende het besluit des *H::V::*.' En er werd aan toegevoegd 'dat hy in de laetste zitting der Toekomst, ter gelegenheid der kwestie van het zangverbond, zich ook tegen de beslissing der meerderheid heeft willen verzetten.'⁸ De heermeester, zoals de voorzitter officieel genoemd werd, Dr. van Meerbeeck, zou Van Kerckhoven bij de volgende wacht berispen en hem opnieuw laten antwoorden op de inwijdingsvraag over 'de onderwerping aen de meerderheid.'

⁸ Op dat zangverbond gaan we verder (punt 6) uitgebreid in.

Een week later, op de wacht van 5 mei, opende de heermeester de vergadering met de vraag aan Van Kerckhoven om zijn beloften te vernieuwen. Van Kerckhoven stond perplex en op zijn vraag naar het waarom, antwoordde de heermeester dat dat zo beslist was tijdens de vorige wacht en dat hij uitleg zou krijgen als hij zijn beloften had bevestigd. Daarna moet zo'n beetje de hel losgebroken zijn met 'eene lange woordenwisseling'. Van Kerckhoven weigerde in te gaan op de vraag en gebruikte, volgens het verslag, 'woorden die hoonend waren voor het verbond'. Waarna de zitting geschorst werd. Een week later werd Van Kerckhoven bij afwezigheid uitgesloten en werden twee leden aangeduid om hem daarvan 'in zyne woning' in kennis te stellen.

Het is heel erg jammer dat we over die maanden niet meer weten. Niet alle brieven van Sleeckx aan van Kerckhoven zijn bewaard, helaas. De brief van 8 mei begint met 'Ik heb u al eenige dagen niet meer geschreven'. De vorige brief die wij hebben, dateert van 1 januari. Waarom men plots zo gebeten was op Van Kerckhoven is vooralsnog een raadsel. De notulen van het *H::V::* spreken nergens van een verbod op publiceren in *De Vlaemsche Stem*, en het enige wat Van Kerckhoven deed was proberen om zijn verhalen geplaatst te krijgen. In de eerste jaargang publiceerde hij enkel 'Een schaking te Venetiën', dus hij houdt zich ook volledig aan de eisen. Maar misschien was er toch meer aan de hand.

De groei van de polarisatie vinden we duidelijk in Sleeckx' brief van 8 mei 1846 en in de daaropvolgende. Van der Voort en Dodd hadden brieven van De Laet gekregen waarin die hen verweet met de groep-Sleeckx samen te spannen. Het resultaat was dat ze nu 'kwader tegen den rik' zijn. 'Zelfs menschen met wie wy niet spreken noemen rik en Jan en zelfs den Door [...] *Charlatans*. [...] Het is thans nog Wolf alleen, die ons tegenoverstaet.' En Sleeckx vervolgde: 'Dodd heeft te Antwerpen met Consc[ience] en Door gesproken. [...] De Rik (die ons echter niet durft noemen) verwynt aen Dodd, dat hy met jesuiten aenspant.'

Sleeckx gaf ook aanwijzingen aan Van Kerckhoven voor een artikel dat hij hem wilde laten schrijven voor de *Moniteur belge*, en waar ze het duidelijk al eerder over hadden gehad:

Het artikel van den Moniteur moet beginnen, met eenige algemeene aenmerkingen over de Zaek, zonder echter hard tegen de walen of franschen uit te vallen. Dan een overzigt. [...] Indien ge van rik spreekt, zyt niet violent, doch zegt niet veel van hem. Dat is het slimste. Van Jan

zoudt ge kunnen zeggen dat hy disposities heeft, maer nog weinig of niets heeft gedaen. Schryf dat al gauw. Wy houden ons nog zoo lang stil. Het art[ikel] moet een Donderslag voor de mannen zyn. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 8.5.1846 (LH, K 314/B2))

Eind mei had Sleeckx nog een rechtstreekse aanvaring met Conscience, zoals hij aan van Kerckhoven meldt:

Den rik heeft ons eenen *gefrankeerden* brief geschreven, om *Mynheer* Sleeckx te verzoeken, hem geene proeven van 't woordenboek meer te sturen. [...] Hij heeft de air te zeggen dat wy op 't verkeerd spoor zyn. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.5.1846 (LH, K 314/B2)).⁹

Sleeckx antwoordde dan ook niet op de brief. In de uitgave van het woordenboek stond Conscience niet meer tussen de medewerkers.

Van Kerckhoven publiceerde inmiddels zijn *Gedichten en Balladen*. Sleeckx schreef er positieve recensies over die hij naar *Den vaderlander* in Gent en *De Nyverheid* in Brugge stuurde. Voor de *School- en Letterbode* waar Jan Baptist David normaal recenseerde, schakelde hij Jan Nolet de Brauwere in. In een brief van 26 mei zette Sleeckx zijn manier van werken uiteen:

Delcourt, Van Thielen en Wolf intrigeeren dat het een plezier is en poogen ons onze vrienden af te trekken. Zij maken aen den eenen wijs by voorbeeld aan Sus Roelants, dat Conscience en Delaet brave jongens zijn, geen Charlatans, en dat wy alleen de ruziemakers zijn. Het is vooral Delcourt die zich belast met dat ding zoo te zeggen. [*Sleeckx vindt*] dat het tyd wordt Delcourt en zyne klik hier overal uit te lasteren. Ik zal hem zoolang taquineren op alle wyze tot zy ons gerust onzen weg laten gaen. Gisteravond ben ik in *de verbroedering* begonnen. Er was publieke vergadering en, ik heb Mr. Van Thielen zoo belachelyk gemaakt, dat heel de Maetschappy den heelen avond heeft gelachen. Hij was nogtans afwezig. Zoo ga ik voort, zoolang tot ze allemaal weg zyn.' (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.5.1846 (LH, K 314/B2))

Sleeckx raadde Van Kerckhoven ook aan om Delecourt het stuk terug te vragen dat hij in *De Broederhand* wilde publiceren, 'want dat kan hier onze zaak

⁹ Over de hetze die tegen het woordenboek van Sleeckx en Vande Velde gevoerd wordt, zie Carlier (1988: 45-51).

in de war brengen. Indien Michiel, Dodd en de andere zien dat gy de vriend zyt van die mannen, dan worden zy wantrouwig van ons, die u afschilderen als niets gemeens hebbende met de Charlatans of hunnen vrienden' (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.5.1846 (LH, K 314/B2). En dan kan hij misschien meteen aan Delecourt zeggen dat hij verkeerd bezig is.

5. LETTERKUNDIGE KWAKZALVERY

Ook de genoemde Sus Roelants was een pion in de strategie. Hij schreef een toneelstuk *Het drymanschap of De letterkundige kwakzalvery*. De hoofdfiguren – gemodelleerd naar Conscience, De Laet en Door van Ryswyck – zijn Arnold Klapperman, 'den Walter Scott van België', Jan Volkunst, 'de Molière van België' (die graag minister of volksvertegenwoordiger wil worden) en Kornelis de Kwak, met roepnaam Neel en bijgenaamd 'den Beranger, den Thomas Moore van België'. De laatstgenoemde heeft een nieuw stuk geschreven en vraagt Arnold om er nog eens een artikeltje over te schrijven in zijn krant, want binnenkort wordt het stuk opgevoerd. Maar Arnold weet niet meer wat hij moet gaan schrijven, want hij heeft er al twintig bijdragen over geschreven. Dan vraagt Neel om zijn werk aan te bevelen bij 'dien duitschen schryver, die al uwe werken vertaelt' (= J.W. Wolf, uitgever van *De Broederhand*). Jan belooft dan aan Neel dat zijn werk ook in het Duits vertaald zal worden, en dan trekt Neel blijgezind naar de kroeg in afwachting van de opvoering van zijn stuk in de schouwburg. Hij gaat weg en zingt: 'Met zyne leeren van dirredon', een verwijzing naar 'Het loze vissertje', een liedje in *Het Wonderjaer*, waar Conscience de zin 'je moet me driemaal zoenen' veranderde in 'je moet me driemaal groeten'.

Jan wil 'staetkundige poëzyen' (p. 83) schrijven en vraagt Arnold om 'dadelijk eenige regelen over die ontworpen poëzyen [te] schryven; ik zal terwylen een artikel voor uwen toekomenden roman maken.' (p. 83) maar Arnold wil weten of de poëzie 'liberael of katholyk' (p. 83) zal zijn. Het moet van 'de gezindheid der sterksten' (p. 83) zijn, vindt Jan, maar aangezien het politieke crisis is, kiest hij voor 'mixte', en Arnold voegt er aan toe: 'Mixte, dat is te zeggen niets... Zeer wel.' (p. 83) Wanneer Arnold vertelt dat er in Leuven een 'redelyk goed' boek verschenen is, zegt Jan: 'Het werk en kan niet goed zyn, mits het door eenen van ons dryen niet geschreven is.' en Arnold bevestigt: 'juist, ik vergat de grondregelen onzer maetschappy.' (p. 84)

Jan is verloofd met zijn nichtje, de dochter van zijn uitgever Lompesnul uit Dendermonde. Zij verwijst duidelijk naar het *Heilig Verbond* wanneer ze zegt: ‘het is waer dat het eene groote eer is, voor ons arme ongewyden, de voeten in den tempel te mogen zetten.’ (p. 90) En omdat in de krant, uitgegeven door Lompesnul staat dat hij de nieuwe roman van Arnold gaat uitgeven, moet de uitgever, een nieuw kleed kopen, een nieuwe kazak, dat is volgens Van Dale ‘(vroeger) een mansoverkleed met wijde mouwen’. Gesneden koek natuurlijk voor de grappige opmerking: ‘Ge ziet, myn oom, hoe de roem onzen kazak kan doen keeren.’ (p. 91) Hierna volgt een volledige vaudeville en maakt het driemanschap ruzie.

Het stuk was al grotendeels klaar op 26 mei 1846 en het was de bedoeling van Sus Roelants om het als provocatie aan te bieden aan Victor Delecourt, die hem iets gevraagd had voor *De Broederhand*, maar het uiteraard niet zou willen publiceren (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.5.1846 (LH, K 314/B2)). Het verscheen uiteindelijk in april 1847 in *De Vlaemsche Stem*.

6. *DE SCHELDEZONEN EN HET VLAEMSCH-DUIJSCH ZANGVERBOND*

In juni 1846 was het voor iedereen duidelijk dat het niet meer klikte tussen Conscience en Van Kerckhoven, toen de eerste met het koor van de Akademie naar de eerste grote bijeenkomst van het *Vlaemsch-Duitsch Zangverbond* in Keulen ging, en de tweede met *De Scheldezones* thuisbleef. Conscience was nochtans ook lid van *De Scheldezones*. Wat er precies gebeurd is, is niet helemaal duidelijk. We hebben wel een anoniem artikeltje van 21 juni in het Gentse liberale blad *Den vaderlander*.

Het volgende is enkel een staeltje van de sluwe handelwyze, waarop de zoogezegde grrrroote schryver, gelyk zyne onvoorzigtigste vrienden hem durven noemen, zoowel uit de vlaemsche zaek als uit zyne eigene politieke gevoelens, indien hy er heeft, profyt weet te trekken: De Antwerpsche Scheldezones wilden deel maken van het Vlaemsch-Duitsch Zangverbond. De heeren Conscience en Van Kerckhoven maken deel uit van die maetschappij; de laetste in hoedanigheid van voorzitter. De heer Conscience redeneerde aldus: Naer Duytschland moet ik gaen. Ik heb er belang by, want ik wil er wat... blagueren! Gaet echter Van Kerckhoven mede, dan sta ik in desens schaduwe, ik maek geen effect, en... ik kan niet blagueren. [...] En de Scheldezones door kuiperyen

van den heer Conscience misleid, weigerden deel te maken van het Zangverbond, en besloten t’huis te blyven.

En twee dagen daarna deed de heer Conscience de leerlingen van de Antwerpsche Akademie, waer hy ook deel van maekt, het besluit nemen met het Zangverbond mede te doen. En de leerlingen van de Akademie gingen naer Keulen.

En de heer Conscience ging meê, om te ... blagueren.

En de heer Van Kerckhoven bleef met de Scheldezonen te huis. (Jacob 1913, p. 208)

De anonieme auteur van het stuk was ongetwijfeld Domien Sleeckx, maar ook nu vertelde hij de waarheid niet, of verzwegen hij op zijn minst een deel ervan. Het *Vlaemsch-Duitsch Zangverbond* was begin 1846 opgericht nadat het Duitse *Männergesangverein* uit Keulen twee jaar na elkaar, in 1844 in Gent en een jaar later in Brussel een koorwedstrijd was komen winnen. Initiatiefnemers waren Conscience's vriend J.W. Wolf en de broers Evarist, Emile en Robert van Maldeghem van de Brusselse Vlaamse koorvereniging *Gombert's Genootschap*. Het doel was de uitvoering van Vlaamse en Duitse koormuziek te stimuleren en daartoe zou men jaarlijks een wedstrijd organiseren, afwisselend in een Vlaamse en een Duitse stad. Maar J.W. Wolf viel uiteindelijk buiten het bestuur en vroeg hulp aan het *H.:V.:*. Het *Heilig Verbond* vaardigde zijn leden van de *Scheldezonen*, Conscience en Van Kerckhoven, af naar de eerste algemene vergadering op 22 maart te Mechelen. Conscience kon zich niet vinden in het voorlopig reglement, zoals het daar voorgesteld werd. Hij kreeg steun van de andere verenigingen en er werd beslist dat ‘al de deelmakende genootschappen het regt zouden hebben, om zich in het bestuur en de commissie, belast met den keus der uit te voeren stukken, te laten vertegenwoordigen, welk regt hun door het voorloopige reglement ontzegd was’ (*Het Handelsblad van Antwerpen*, 27 maart 1846). Conscience zette vooral vraagtekens bij de alleenheerschappij van de broers Van Maldeghem. Met Van Duyse als voorzitter had hij geen probleem, maar bij medevoorzitter Nollet de Brauwere van Steeland, die met Wolf in conflict lag, had hij ernstige bedenkingen.

Wolf had ook zelf zijn ongenoegen uitgedrukt over de gang van zaken, maar had als antwoord gekregen dat noch de leden van het Gombert's Genootschap, dat door Wolf aangevallen was in *De Broederhand*, noch de voorzitters van het Verbond zelf, met Wolf wensten samen te werken (Evarist van Maldeghem aan P. van Duyse, 2.4.1846 (LH, D 9653 / 21 (226-228))). De gebroeders Van Maldeghem lieten *De Scheldezonen* weten dat een herverkie-

zing van het bestuur een onmogelijke zaak was, maar dat men wel een extra voorzitter wou toevoegen uit Antwerpen, zodat de provincie vertegenwoordigd zou zijn in het hoofdbestuur. Er werd gedacht aan Terbruggen of Van Kerckhoven, die allebei voorzitter van *De Scheldezones* geweest waren. *De Scheldezones* vonden dat een prima voorstel. Er werd een stemming gehouden en daarbij werd Van Kerckhoven tegen de verwachtingen in met een paar stemmen verslagen door Conscience. Dat moet bij Van Kerckhoven zwaar aangekomen zijn, want in de brief waarin Van Maldeghem hierover bij Van Duyse verslag uitbracht, staat expliciet dat de brief met het voorstel ‘volgens opgave van Van Kerckhoven geschreven’ is. (Evarist van Maldeghem aan P. van Duyse, 18.4.1846 (LH, D 9653 / 21 (235))

7. HET *H::V::* ONTBLOOT

Op 28 juli 1846 had Sleeckx groot nieuws voor zijn vriend Van Kerckhoven, die waarschijnlijk even naar adem heeft gehapt.

De geheime societeit waarvan wy al gesproken hebben bestaet werke-lyk Sus en al van over lang. Gy noch wy zyn er niet by niet waer; maer ook hebben de mannen integendeel Rens en Van Beers en Wolf en Delecourt. Het ding heet het *Heilig verbond*. Over acht dagen is het in de Societeit in het lang en breed uitgeleed, en in een artikeltje voor den Vaderlander heb ik op myne beurt van het ding eens gerept. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 28.7.1846 (LH, K 314/B2))

Dit fragment bewijst overduidelijk dat Van Kerckhoven altijd loyaal is geweest tegenover het *H::V::* en nooit aan Sleeckx heeft verteld dat hij er lid van was. Een van de Brusselse ingewijden moet dus op 20 juli het *H::V::* verraden hebben, maar Sleeckx noemt geen naam. Kandidaten zijn een compleet gedemoraliseerde Michiel van der Voort (maar dat lijkt weinig waarschijnlijk, hoewel Conscience nog op 1 juli aan Snellaert had geschreven dat hij ‘onvoorzigtig’ was) en Van Swygenhoven, die allebei ontslag hadden genomen op 23 juni. De grootste kanshebber lijkt evenwel de al eerder genoemde Sus Roelants. Delecourt had namelijk op diezelfde 23 juni een zekere Roelants uit Brussel voorgesteld als lid, en die was aangenomen als lid van de eerste graad. Zoiets gaat natuurlijk niet van vandaag op morgen, dus moet Roelants al vroeger door Delecourt gepolst zijn. Vandaar dat hij in zijn toneelstuk naar ‘den tempel’ kon verwijzen. Overigens is Roelants nooit aanwezig geweest op een wacht in Antwerpen, omdat hij lid werd van het kamp-Anneessens, zo-

als de Brusselse tak heet. Maar daar heeft men hem wellicht van de werking van het *Verbond* op de hoogte gebracht. De passages die expliciet naar het *H::V::* verwijzen kunnen ook later toegevoegd zijn aan het stuk.

Roelants kon ook niet weten dat Van Kerckhoven lid was, want in principe was die toen al meer dan een maand uit het *Verbond* gezet. Maar uit het verslag van het *H::V::* van 23 juni 1846 blijkt dat nog niemand hem daarover ingelicht had. De vraag is of het ooit gebeurd is. Maar dat men er op 23 juni op terugkwam heeft een reden. Op 21 juni, pas twee dagen eerder, was het anonieme artikeltje in *Den Vaderlander* verschenen, over hoe Conscience Van Kerckhoven buitenspel had gezet voor de zangwedstrijd van het *Vlaemsch-Duits-Zangverbond* in Keulen. Van Kerckhoven werd ervan verdacht dat hij de auteur was. Dat meldde Conscience op 1 juli ook aan Snellaert: ‘hy gaet voort in zyne verbindtenis met Sleeks & Cie en is gewis niet vreemd aen de aerdige artikeltjes in de kleine vlaemsche dagbladen en in den Vaderlander.’ (H. Conscience aan F.A. Snellaert, 1.6.1846 (AJ 171) (UBGent))

Maar dat was dus een grove misvatting. Van Kerckhoven heeft nooit iets tegen zijn vrienden geschreven, hoewel Sleecx daar al lang op aangedrongen had. Al die anonieme berichtjes waren steeds van Sleecx, of soms van een van zijn goed gebriefte acolieten. ‘Aen den *vaderlander* heb ik twee artikels gezonden die den Rik, den Door en den Jan zullen doen zweeten, dat het fraei zal zyn ik zal u de nummers zenden’, meldde hij op 28 juli. De artikelen verschenen anoniem op 2 en 9 augustus en beschreven de ‘geheyme societeyt [...] van de vlaemsche letterkundigen’ als ‘een zamenzwering’ en een ‘helsch verbond’.¹⁰ Hij liet uitschijnen dat Conscience aan het hoofd stond en dat de vereniging nefaste gevolgen zou hebben voor de Vlaamse beweging. Hij kondigde voorts een ‘Chansonette (proza met coupletten)’ aan

waerin de Jan aen het geëerd publiek het doel der Maetschappy, de verkregen uitwerksels, en de verpligtingen der leden uitlegt. Ik heb het getiteld: *Geheim Verbond – verzekeringsmaetschappy voor reputaties*. Ik lees het zondag op het letterkundig genootschap. (D. Sleecx aan P.F. van Kerckhoven, 28.7.1846, (LH, K 314/B2))

Geheim Verbond werd nog aangepast tot *Het Heilige Verbond*. Het stuk verscheen, ondertekend met O. op 4 september in *Den Vaderlander*, alweer. Sleecx voerde zes leden op, van wie hij wist dat ze lid waren van het verbond: De Laet, ‘de schreeuwer der maetschappy’ en ‘de grootste staetkun-

¹⁰ *Den Vaderlander*, jg. 18 nr. 91, 2.8.1846.

dige' van België, Van Ryswyck, die 'al veel gedr.... en gerymd heeft [...] onzen Béranger', Verspreuwen, 'maekt soms rymkens, die wy voor poëzy doen aannemen', Van Beers 'met zynen groenen bril', Heremans, 'de grootste letterdief', en uiteraard Conscience:

Die dikke, gezonde jonge heer, met die aerdige moustachen en dat mottig hair dat hem wel eenigszints het voorkomen geeft van eene zee-meermin, was over weinige jaren een zeer gewoon schryver; thans noemen wij hem de Walterscot van België, en, wat meer is, een genie van de eerste klas. Over eenige jaren had hy, onder andere schoone dingen, eens iets uitgezet dat nog al aerdig was. Hy had zich namelyk, daer hy liberael was, voor eene handvol cents aen de katholyke party verkocht, en dien ten gevolge een werk, dat hij als liberale schreef, extra katholiek gemaakt. (Jacob 1913, p. 211)

Schmook (1984: 167) ging ervan uit dat achter 'O.' Van Kerckhoven schuil ging, en anderen met hem. Conscience wellicht ook. Vermoedelijk viel meteen ook het doek over het *Heilig Verbond*, dat nochtans volop bezig was met het organiseren van petitiees om via de provincieraden de lessen Nederlands verplicht te maken in het middelbaar onderwijs.¹¹ Er staan althans na 22 juli geen verslagen meer genoteerd in het verslagboek. Van wat Conscience zelf dacht hebben we nu even geen enkel idee, want de enige drie brieven die van Conscience de volgende 12 maanden bekend zijn, zijn gericht aan Duitsers, een aan Karl Bädeker en twee aan zijn eerste Duitse vertaler Kardinaal Melchior von Diepenbrock.

Sleeckx stuurde het verhaal over het Heilig Verbond ook aan enkele Duitse kranten (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 29.9.1846 (LH, K 314/B2)). Op de septemberfeesten in Brussel, waar opnieuw een wedstrijd van het *Vlaemsch-Duitsch Zangverbond* plaatsvond, bleven de Antwerpenaars weg. Sleeckx glorieerde en sprak met Ernst Weiden, de voorzitter van het *Männer-Gesang-Verein* uit Keulen. 'Hy verzekerde ons dat hy niets meer geloofde van al wat Delaet of Conscience hem hadden gezegd, en geschreven, en Andree ook niet. Wy hebben beloofd hem te schryven, en van den heelen uitleg te doen'. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 29.9.1846, (LH, K 314/B2)). Het heeft het Männer-Gesang-Verein toch niet verhinderd om aan Conscience een kleurig diploma van erelid te bezorgen.

¹¹ De Laet schreef op 10 juni 1847 aan Snellaert 'Op het H:V:: is niet meer te denken – voor 't oogenblik ten minste'. (AD 162) (Deprez 2009: 216).

Conscience had nu helemaal geen vertrouwen meer in Van Kerckhoven en hij stapte uit *De Scheldezones*. Sleeckx schreef aan Van Kerckhoven dat dat hem plezier deed en dat hij het verwacht had. ‘Ik geloof met u dat ze het niet lang meer zullen volhouden’ (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 10.10.1846 (LH, K 314/B2)). Als hij met ‘ze’ het koor van de Academie bedoelt, krijgt Sleeckx al snel gelijk, maar niet in de zin die hij verwachtte. Vrijwel onmiddellijk startte Conscience met de uitbouw van een nieuwe zangvereniging, de *Maetschappy voor Tael en Kunst*. Op 23 oktober 1847 wist *Het Handelsblad* te melden dat ze al ‘een aanzienlyk getal leden telt’, waaronder bekende letterkundigen, kunstschilders en beeldhouwers. Op 6 november mengde *Den Vaderlander* zich en klaagde aan dat *De Scheldezones*, ‘mogelyk de eenigste vlaemsche zangmaetschappy die uitsluitelyk vlaemsch zingt [...] van sommige antwerpsche letterkundigen [...] te lyden heeft.’ Omdat Conscience en zijn vrienden alleen maar twist zaaiden en de maetschappij voor zichzelf exploiteerden

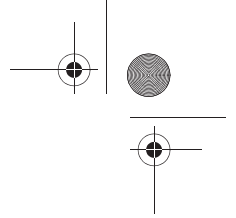
dwongen zy hem en de verdere twiststokers de maetschappy te verlaten. Ter dier gelegenheid moeten er dingen voorgevallen en gezegd zyn, die den ridder-romanschryver niet veel eer aendoen. Thans worden de *Scheldezones* op allerhande lage wyzen tegengewerkt. Men zoekt hun leden af te trekken, en verwekt hun alle soorten van onaengenaemheden. [...] Slechts een paer leden zyn de maetschappij afgevallen, waarmede de heer Conscience en anderen thans een nieuwe maetschappy willen vormen, om de *Scheldezones* tegen te streven (Jacob 1913: 216).

Ook ditmaal was de auteur hoogstwaarschijnlijk Sleeckx, die in het artikel Van Kerckhoven roemde als een man die de Vlaamse zaak ‘niet weinig dienst’ bewezen had.

8. HET GEVAAR VAN OM ZEEP TE GAAN

Sleeckx schreef vol lof over de bijdragen van Van Kerckhoven en deed er alles aan om hem actief aan zijn kant te krijgen. Zijn tijdschrift *De Vlaemsche Stem* had nog geen enkele abonnee in Antwerpen, en eigenlijk stond hij nog altijd alleen met Jaak van de Velde.

Jan Dodd helpt ons nog al een weinig, maer dit doet niet veel. Er zyn poozen dat ik niet mynen moed verlies, maer eenen walg kryg van heel den brui. Het publiek neemt ons voor de ruziemakers, wyl de mannen

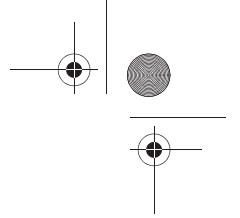

in massa werken. Ik schrijf zoo even aen Ecrevisse in denzelfden zin. Hij moet voor de pinnen komen! En gy ook, Sus; ik versta uwe positie heel wel, ik weet dat het moeijelyk voor u is, maer ik weet ook dat wij het getween tegen heel den boel niet kunnen uithouden, en dat onze zaak gevaer loopt, van om zeep te gaen, zoo gy nog langer met de handen in de mouw zit. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 29.9.1846 (LH, K 314/B2)).

Hij lichtte Sus ook in over de komst van de jonge schrijvers Pieter Jozef Hendrickx en Sus Roelants naar Antwerpen

op het aenhoudende verzoek van Consc[ience], Delaet, etc. Lang heeft Roelants hen voor den aep gehouden. Nu echter, zegt hy, wil ik eens hooren, wat ze willen. Indien ze denken, die jongen iets naer kunnen zien te doen verrigten, zijn ze mis. Hy laet zich geene ooren aennaeyen en is zeer goed voor ons gestemd. Hij heeft met my aen de brochuer gewerkt, en ik verzeker u dat hy volgaerne op de mannen hun kazak zat. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 10.10.1846 (LH, K 314/B2)).

De 'brochuer' waar hij het over heeft is *L'abbé Olinger, ou Le fabricant de dictionnaires aux abois* en is net verschenen (Sleeckx 1846). De oplage was 'maer' 4000 ex. en 'De rik gelyk ge zult zien krygt er koeken in. Van de andere, of van Heremans hebben wy slecht in massa gesproken, om hen niet te fier temaken' (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 10.10.1846 (LH, K 314/B2)). Dat van die koeken valt nogal mee, want uiteindelijk gaat deze Frans-talige brochure vooral over hoe slecht het woordenboek van Olinger wel was, en hoe degelijk dat van Sleeckx en Van de Velde. Sleeckx citeert daarbij uit een brief van Conscience, die hem alle lof toezwaait, voorspelt dat zijn werk een blijvende klassieker wordt, en dat het waarschijnlijk het mooiste werk wordt dat het vaderland ooit heeft voortgebracht. Uit het citaat is het ook duidelijk dat er toen nog geen letter van het boek verschenen was. Sleeckx voegt er over Conscience ook aan toe: 'qui fut jadis notre ami, et que nous comptons maintenant au nombre de nos ennemis les plus acharnés'. De reden daarvoor vindt de lezer aan het eind van de brochure, waar het bestaan van het *Heilig Verbond* eens te meer onthuld wordt, 'la source impure, d'où partent les nombreuses attaques dirigées contre nous et contre notre ouvrage.' (Sleeckx 1846: 5, 23) Sleeckx hoopte ook nog op een reactie van het *Heilig Verbond* in *Den vaderlander*, want hij had zijn antwoord al in voorbereiding, 'ruim zoo goed ... als 't eerste' en het zal heten *eene zitting van 't heilig verbond*. Maar het *Heilig Verbond* gaf geen kik.

Een maand later moet Sleenckx melden dat het artikel in de *Moniteur belge* nog steeds niet verschenen is. Maar in het *Belgisch Leeuwken* heeft de Rik op ‘zynen kop’ gekregen.

Het is, geloof ik vast, van David. Hy en Nolet zijn goed gestemd. Ge kunt van die menschen zoo veel niet vergen, als van u en ons, Sus, maer in hun vak doen zy ons goed. Zy sjouwelen; hebben het noch met sommige Gentenaers, noch met de klik, schryven er zoo al eens tegen als ’t pas geeft, en maken ons de baen klaer tot het uitbreiden van onze betrekkingen.

Hij nodigt Sus uit om naar een opvoering van De Wyngaard te komen kijken en ‘Dan spreekt ge met van Thielen in uwe kwaliteit van Liberael, en zet hem tegen de mannen wat aen.’ (D. Sleenckx aan P.F. van Kerckhoven, 10.11.1846 (LH, K 314/B2))

In zijn volgende brief:

Ik heb een fel artikel over uwe gedichten en balladen in de *vlaemsche stem*. ge zult zien.

Ik heb een artikelken over verswyfeld en een over de *Scheldezones* in den *vaderlander* gegeven dat ik in ’t *brusselsch Nieuwsblad* deed overnemen (D. Sleenckx aan P.F. van Kerckhoven, 8.1.1847 (LH, K 314/B2)).¹²

Sleenckx gaat het artikel voor de *Moniteur* op de redactie terughalen en stuurt het op 30 januari naar Van Kerckhoven met de melding:

Gy handelt er nu mede naer goeddunken. van ons zult ge er nu zelve in spreken. Dodd had het deel geschreven dat over ons moest handelen. Ik heb het er uitgenomen, omdat ik liever heb, dat gy ’t zelf doet. Ik heb de plaets aangeteekend waer ’t moet komen, onder de brusselsche schryvers voor V. Hasselt. Verander overigens al wat u verandering dunkt noodig te hebben. (D. Sleenckx aan P.F. van Kerckhoven, 4.3.1847 (LH, K 314/B2)).

¹² Met ‘verswyfeld’ wordt wellicht de tekenaar Michel Verswijvel (1819-1868) bedoeld (D. Sleenckx aan P.F. van Kerckhoven, 8.1.1847).

9. *DE ROSKAM*, DOOR DRY DIEPZINNIGE STAETKUNDIGEN OPGESTELD

Het geheim van het *H.:V.:* mocht dan al bekend zijn, het belette Conscience en De Laet niet om onder de leiding van Lodewijk Vleeschouwer een nieuw geheim project op te starten. Op 26 januari 1847 verscheen te Antwerpen het eerste nummer van *De Roskam, Een weekblad van den ouden eed, door dry diepzinnige staetkundigen opgesteld*. Het was satirisch van aard en geen enkele bijdrage was ondertekend. Het blad beweerde geen bindingen te hebben met een politieke partij: ‘de Roskam [is] geen Jesuïet of ook geen Vrymetse-laer’. Het blad wilde vooral Vlaamsgezind zijn en Antwerps. Het viel dus vooral het verfranste liberale stadsbestuur aan. Elke week worden er nieuwe liberalen op de korrel genomen en ze worden voorgesteld als een ‘klik’ die alleen maar oog heeft voor het eigenbelang en de privileges van de bourgeoisie. Vleeschouwer zorgde voor de ironische stukken, De Laet voor tussenkomsten in versvorm en Conscience voor het ernstiger werk.

‘Wat is dat met dien Roskam daer?’ is een bedenking van Sleeckx. ‘Dat is zeker de Jan, Vleeschouwer enz. Ik denk dat ze zich daarmede enfonceren want het is enkel bol met vuile persoonaliteiten’ (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 4.3.1847 (LH, K 314/B2)). In de volgende brief, van 4 maart, meldt hij dat hij de identiteit van de Roskammers in *Den Vaderlander* bekend zal maken. Dejonghe van het Brugse tijdschrift *De Nyverheid*, wou graag het nieuwe stukje over het *Heilig Verbond* publiceren, ‘doch’ schrijft Sleeckx, ‘zyn blaedje is niet genoeg verspreid. Ik heb hem moeten eenen anderen feuilleton geven, om er van af te geraken.’ Van het feuilleton voor *Den Vaderlander* wil hij na het verschijnen dertig nummers naar Van Kerckhoven sturen. ‘Gij zult dan zorgen dat die nummers in de voornaemste Stamme’s te Antwerpen worden rondgedragen, en op die wyze zal de slag, dien wy de kwakzalvers willen toebrengen gewigtig genoeg zyn.’ Van Kerckhoven hoefde niet bang te zijn dat Sleeckx moedeloos werd, want:

Wy winnen dagelyks; zy vallen al meer en meer. Ik denk dat er van onzen kant geene reden tot ontmoediging bestaan. Ik ben niet werkeloos geloof my. Al de gazetten, die ik in myne klauwen heb, heb ik behouden, en ik schryf gedurig, is het niet regtstreeks tegen de mannen, dan is het toch op een manier die hun geen goed doet. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 4.3.1847 (LH, K 314/B2)).

In de brief van 17 april 1847 gaf hij commentaar op Van Kerckhovens toneelstuk *Richilde*, dat hij veel beter vond dan *Margaretha van Constantinopel* van

Zetternam. En hij was blij dat ook Van Kerckhoven vertaald was. ‘Laet ons eens zien, of daer geene party uit te trekken zou zyn! Zoudt gy, b.v., geen exemplaar naer Leopold kunnen doen zenden; dat ware alweêr geen slecht [gedacht], al ware het maer om te doen zien, dat zulke dingen aen den vriend van den baron alleen niet gebeuren.’ (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 17.4.1847 (LH, K 31 /B2))

Nog geen week later schreef hij dat Conscience bij Roelants was geweest. *Het drymanschap* van Roelants was toen net verschenen in *De Vlaemsche Stem*:

Hy is daer komen klagen, als een weesken. Hy was weêr het slagtoffer; wy waren zyne vervolgers. Sus zegt dat hy zoo plat was als eene mispel. Juist lagen er op Sus zyne kas 200 exemplairkes van het drymanschap. Toen de rik dat zag, wierd hy nog al weemoediger. Hy kloeg ook dat hy maer 2000 fr. won, en niet toe kon komen; hetgeen my doet gelooven dat hy hier weêr naer iets is komen uitzien. Hy wil in het vervolg zyne werken te Brussel uitgeven, en is Van Dale daer over gaen spreken. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 23.4.1847 (LH, K 314/B2)).

En Sleeckx bleef stoken en op Van Kerckhoven inpraten. Hij beweerde dat sommige Vlaamse schrijvers, in de eerste plaats Conscience en De Laet, betaald werden en eretekens kregen om te zwijgen. ‘De Rik trekt al jaren op een fonds dat toch dat der letteren niet is 1000 à 1500 frs. Dat weten wy stellig sedert eenige dagen. Dat duert nu omtrent 2 jaer juist van het tydstip, dat hy geen woord tegen het bestuer meer heeft durven zeggen, verstaet gy?’ (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 17.4.1847 (LH, K 314/B2)).¹³

10. *DE SCHROBBER*, DOOR GEENE ZEELDRAEIJERS OPGESTELD

Sleeckx vond ook dat de Vlaamse Beweging nog maar weinig verwezenlijkt had.

Al wat men ons heeft gegeven, zyn eenige stukskens klatergoud geweest, die in den grond niets beteekenen al onze grieven hebben laten bestaen, en ons geen enkel onzer regten hebben weêrgegeven. [...] Mogen wy, die het inderdaed meenen met de zaek, dat zoo stillekens laten gaen, net alsof er wanneer de Charlatans zwygen, geene stemmen

¹³ Over welk fonds hij het heeft, is mij niet duidelijk (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 17.4.1847).

meer zyn die regt durven vragen! [...] Willen wy in de lafheid van die mannen deelen, of niet? Op dan! [...] En het zou niet alleen doen zien hoezeer dat de mannen gedaeld zyn, het zou daerby bewijzen, dat er andere zyn die veel beter dan zy in staet zyn, om de beweging eene zekere rigting te geven? Het oogenblik schynt my daartoe best geschikt. [...] Doet gy dat niet; dan doe ik het. Enfin, we zullen zien. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 23.4.1847 (LH, K 314/B2)).

Na die laatste brief van Sleeckx schoot Van Kerckhoven toch in actie. Op 1 juni 1847 verscheen *De Schrobber*, opgesteld door enkele Vlaamsgezinde Antwerpse liberalen onder leiding van Van Kerckhoven. Drie weken later volgde Van Kerckhovens pamflet *De Vlaemsche beweging. Een woord aen het publiek en aen de Vlaemsche schryvers*, waarin Conscience de volle laag kreeg. Ook hier had Sleeckx de hand in: 'Ik zou een brochure in proza willen, zoo fel als het mogelyk was', had Sleeckx aangeraden toen Van Kerckhoven gesuggereerd had iets in verzen te brengen (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 20.5.1847 (LH, K 314/B2)). Persoonlijk vond Sleeckx dat Van Kerckhoven het nog wat anders had kunnen aanpakken, 'dat ge nog meer tegen 't gouvernement had moeten uitvallen, en min liberael zyn. [...] ik had sterker doen voorkomen dat die mannen van daeg katholiek zyn en morgen liberael. Dat had hun voor het toekomende de pas afgesneden, wanneer zy weêr willen liberael worden.' Hij bezorgde een lijstje van – hoofdzakelijk liberale – tijdschriften waaraan de brochure het best toegestuurd werd. Het waren lokale Vlaamse blaadjes, onder meer het *Verbond van Aelst*, de *Thieltenaer* en de *Gazette van Audenaerde*, maar ook enkele Duitse kranten. En, voegde hij eraan toe:

Ik heb een artikel voor den vaderlander gereed, doch ik wijs hem de zinsneden uit de brochuer aen die hy moet overnemen. Ik heb een artikelken tegen de brochuer naer het *Journal de Bruxelles* gezonden, dat zal goed doen. In het Brusselsch nieuwsblad zal ik de naeste week een artikel met uittreksels zetten. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 16.7.1847 (LH, K 314/B2)).

Misschien had ook Conscience's nieuwe roman *Lambrecht Hensmans* Van Kerckhoven over de streep getrokken. Sleeckx had geschreven: 'Ik ken Lambrecht Hensmans niet. Er wordt hier geen woord van gerept. Wy moeten eens overleggen wat wy er mede doen. In dien gy denkt dat het beter is er op te kappen, dan er van te zwygen, dan zullen wy het eens ontleden'. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 20.5.1847 (LH, K 314/B2)).

Vermoedelijk vond Van Kerckhoven meer dan één reden om op het werk in te hakken. In Willem Hensmans, de zoon van de hoofdfiguur, herkende hij hoogstwaarschijnlijk zichzelf: ‘hy schreef als klerk op het kantoor van eenen notaris, en won daer eene geringe jaerwedde, die echter voor het nederig huisgezin eene bron van hoogmoed en van zekere weelde was. Men roemde zyne bekwaamheid, en bovenal werd hy bemind omdat hy zulke schoone liedjes dichten kon.’ (Conscience 1847, p. 31) Maar de verzen in het boek zijn erbarmelijk. En daarna gaat het over een vriend van Willem die in Parijs voor dokter studeert, in slechte omstandigheden. Van Kerckhoven had zelf voor dokter gestudeerd, zij het in Bologna. Hij had zijn studies afgebroken en werkte nu als kantoorklerk bij zijn vader.

Op 10 juli 1847 lanceerde Schrobber Verspreuwen in zijn ‘Dry Missiven van Papa’ voor ’t eerst een nieuwe bijnaam voor Conscience: Kruisduit, omdat hij enkel zou schrijven voor wie hem kruisen (eretekenen) en geld geeft.

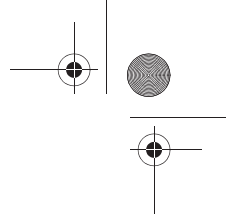
Bij *De Roskam* (18 juli) werd hartelijk gelachen om het pamflet van

Susken Van Kerckhoven, grrrrroote schryver van vier voet en half, [...] een manneken wiens knoopgat nog altyd van een gekleurd lintje beroofd blyft; [...] een ventje, dat geerne zou een plaetsken krygen, maer al de plaetskens nevens zynen neus ziet voorbyloopen. Och arme! het manneken. [...] ik weet niet hoeveel romans hy al niet heeft laten drukken; ’t is maer jammer dat ze nog allemael op de schabben van zynen boekverkooper staen. [Na de liberale verkiezingsoverwinning, heeft hij zich gepropageerd als de enige liberale schrijver] en hy heeft eene brochuer laten drukken, die hem zeker het plaetsken zal doen krygen, waer hy zoo vurig naer haekt, en dat lintje in zyn knopsgat doen steken, zonder hetwelk hy niet meer kan rusten noch duren.’ (*De Roskam*, 18.7.1847, p. 2 & 3)

Op zijn ‘plaetsken’ zou Van Kerckhoven nog moeten wachten tot hij in 1849 benoemd werd als klerk op het stadhuis. Voor het lintje duurde het nog langer: op 10 oktober 1852 werd hij ridder in de Leopoldsorde.

Conscience daarentegen deelde weer in de prijzen en werd bij Koninklijk Besluit van 21 juli ‘benoemd tot professor in de vlaemsche tael en letterkunde van den hertog van Brabant en den graef van Vlaenderen’, de koninklijke prinses. Koning Leopold wilde daarmee de schrijver

een byzonder bewys van onze achting geven, en de poogingen beloonen zo gelukkig door hem aengevangen, van door zyne werken,

den smaak voor de vlaemsche letterkunde op te wekken; Willende dat onze beminde zonen de studie der tael voortzetten, door het grootste gedeelte onzer bevolking gesproken, onder leiding eens schryvers, wiens werken zoo veel byval ontmoet hebben. (*Het Handelsblad*, 25.7.1847)

De jaarwedde zou 2000 frank bedragen. Het was een van de laatste benoemingen van het aftredende ministerie De Theux.

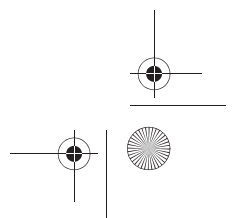
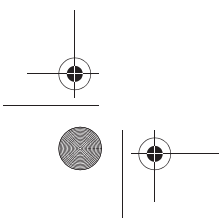
Sleeckx reageerde uitzinnig:

De rik, de kroeg- en bordeellooper, professor van onze prinsen! Het is kostelyk. Het is schande dat ik het zeggen moet, maer de tegenwoordige handelingswys van het ministerie is walgelyk, voor een regtzinnige katholieke, laet staen voor de liberale. Wanneer men van die dingen ziet gebeuren, dan heeft men de moed niet meer om kwaed te zyn; men is bedroefd, en dat is al; want schobbejakken, zooals de rik, hunnen weg zien maken, kan, ofschoon 't anders de natuerlyke loop der dingen is, alleen maer met droefheid op de zotte verdeeling doen nederzien, die men in ons land gemaekt heeft met de katholieken tegenover de liberalen te zetten, in plaets van liever het land in regtzinnige menschen, en in laffè intriganten te verdeelen. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.7.1847 (LH, K 314/B2)).

Volgens Sleeckx voelde Conscience de liberale aanvallen niet. Hij was 'door-geslagen; hij voelt de slagen niet meer. Wat geeft hem, of men hem zyne platte streken naer het hoofd werpt; zyn weg is gemaekt, en dat is al' (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.7.1847). Sleeckx ging er ook van uit dat hij alles doorzag:

De dry roskammers Vleesch., Delaet en Conscience waren van daeg hier. Daer zit weêr iets achter. Ik wed dat ze komen poogingen doen om den Delaet als Greffier Conscience te doen vervangen. Wie benoemt er tot die plaets? Staet gy er niet naer? Zou er geen middel zyn om die platbroek tegen te werken? Schrijft my daer eens over (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.7.1847 (LH, K 314/B2)).

In ieder geval was hij benieuwd of 'de rik nu hier zal komen woonen. In dat geval zal ik hem spel leveren, daer mag hy zeker van zyn. Zyn koek zal hier niet lang duren: het beste wat hy doen kan, is van maer overall uit te blyven.' (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 26.7.1847 (LH, K 314/B2)) Sleeckx

dacht dus dat Conscience als leraar van de prinsen in Brussel zou komen wonen, en zijn werk als griffier aan de Academie in Antwerpen zou opgeven.¹⁴

Conscience zelf had nog steeds niet door dat het Sleeckx was die aan de touwtjes trok. Aan volksvertegenwoordiger Pierre de Decker schreef hij op 29 juli 1847: ‘Jusqu’ici cependant tous les littérateurs flamands [...] sont restés fidèles à leur cause nationale, sauf Van Kerckhoven et Van Ryswyck et deux ou trois enfants criards, membres des Clubs.’ (H. Conscience aan P. de Decker, 29.7.1847 (GD 57)) Tegenover Octave Delepierre is hij nog explicieter: ‘Mr. van Ryswyck et deux ou trois enfants criards se sont mis littéralement à la solde de la loge maçonnique [...] Les têtes du mouvement flamand doivent tomber, et les ennemis se servent de l’envie et de la jalousie pour porter des flamands à les servir.’ (H. Conscience aan O. Delepierre, 29.7.1847 (GD 58))

Het hoogtepunt van de strijd kwam er op 4 december 1847, toen Van Kerckhoven de heren Conscience, De Laet en Vleeschouwer uit *De Olyftak* zette. De verantwoording voor het ontslag verscheen in *De Schrobber* en verwees naar hun medewerking aan een ‘schandblad, enkel opgericht om twist en tweedragt in onze stad te stoken’. *De Schrobber* bleef tot de februarirevolutie in Parijs zijn pijlen richten op Conscience en zijn trawanten, zoals in januari wanneer er kritiek gegeven werd op de subsidies van bepaalde schrijvers (8.1.1848). Opvallend is dat ook Sleeckx hier genoemd wordt. Dat verwondert Hans Vanacker – terecht – heel erg; het lijkt hem dat ‘de jonge Schrobbers, van Kerckhoven voorop, zich stilaan toch wel heel erg [begonnen] te isoleren, en dat het geen wonder is dat Sleeckx anderhalf jaar later op het eerste ‘Nederlandsch Tael- en Letterkundig Congres’ zo tegen de bekvechters uitviel’ (Deprez & Vanacker 1988: 21-22). Hoe dan ook, drie dagen voor het artikel over de subsidies verscheen schreef Sleeckx aan Van Kerckhoven de volgende woorden:

Vriend Sus, iets dat ge niet moogt vergeten is, dat wanneer ge zoo onbarmhartig en onvoorwaardelyk op de katholieken kapt, gy my oorvegen geeft. *Distinguons* en volgt my: *politiquement parlant* ben ik tegen u, maer ik estimeer uwe loyauteit, uw talent, enz. (D. Sleeckx aan P.F. van Kerckhoven, 5.1.1848, (LH, K 314/B2)).

Als er iemand was die wist hoe je moest intrigeren, dan was het Sleeckx wel.

¹⁴ Uiteindelijk heeft Charles Rogier een stokje voor dat leraarschap gestoken.

11. NASPEL

Van Kerckhoven zou de komende jaren nog meer mensen uit *De Olyftak* zetten, waardoor de rederijderskamer veel van haar prestige verloor. Hij werd dan actief in de Vlaamse tak van de *Cercle artistique, littéraire et scientifique d'Anvers*. Conscience oogstte ondertussen grote successen met de vereniging *Voor Tael en Kunst*. In juni 1857 legden Conscience en Van Kerckhoven hun geschillen alsnog bij, op het sterfbed van de laatstgenoemde.¹⁵

Tussen Conscience en Sleeckx daarentegen zou het nooit meer goed komen. Vooral niet omdat Conscience nog zou ontdekken hoe de vork in de steel zat. Een deel van de briefwisseling van Van Kerckhoven kwam na diens overlijden terecht bij de slager van de moeder van de dichter Frans de Cort. Toen die op een zaterdag ontdekte in welk interessant papier het vlees voor het avondeten verpakt zat, ging hij prompt de rest bij de slager ophalen. Na een prettige leesavond lichtte hij Conscience in over de inhoud, en later bezorgde hij de brieven aan de Koninklijke Bibliotheek in Brussel.¹⁶

12. BESLUIT

De ruzie tussen Conscience en Van Kerckhoven, die in 1847 in de openbaarheid kwam, heeft blijkbaar weinig te maken gehad met de censuur waaraan Conscience toegegeven heeft in 1842. Conscience en Van Kerckhoven waren net als Sleeckx, De Laet en Door van Rijswijck lid van *De Olyftak*. Met o.m. de Gentenaars Snellaert, Blommaert en Jules de Saint Genois streefden ze ernaar de ideeën van de Vlaamse Beweging te verspreiden, naar het devies van Conscience los van elke politieke overtuiging. Daartoe richtten ze een geheim genootschap op, De Hermans, dat bovenpartijdig was en als spreekbuis de eerste Vlaamse krant uitgaf, *Vlaemsch België* (1844). Die bovenpartijdigheid brak hen al snel zuur op, en na nog geen jaar ging de krant failliet. Sleeckx richtte dan met steun van de katholieke partij een nieuwe krant op, *De Vlaemische Belgen* (1844-1845), die ook al snel de geest gaf. De actie van Sleeckx verzuurde de relatie met Conscience, die graag zelf de touwtjes in handen hield. Hij richtte op 26 juli 1845 met de overblijvende Hermans een nieuw geheim genootschap op dat bekend zou raken als het *Heilig Verbond*. Het had

¹⁵ Conscience getuigde hierover bij Jozef Buerbaum, die dit opnam in zijn ongepubliceerde autobiografie *Mijn levensroman* (LH, B 935 / H)

¹⁶ Cf. Stynen (2018).

zijn basis in Antwerpen met zijtakken in Gent en Brussel. Sleeckx, die in Brussel woonde, wist van niets en begon zelf een bovenpartijdig tijdschrift, *De Vlaemsche Stem* (1846-1853). Bovendien schreef hij anonieme bijdragen waarin hij Conscience aanviel in *Den vaderlander* en diverse regionale blaadjes. Dat weten we uit de bewaarde correspondentie die Sleeckx onderhield met zijn oude schoolmakker Pieter Frans van Kerckhoven, die hij voor zich probeerde te winnen. Eind april 1846 besliste het *Heilig Verbond* dat de leden niet mochten samenwerken met Sleeckx. Hierdoor ontstond er een conflict met Van Kerckhoven, die Sleeckx al een verhaal beloofd had voor *De Vlaemsche Stem*. Omdat hij eerder al ruzie had gemaakt met Conscience over het Vlaemsch-Duits Zangverbond werd Van Kerckhoven nu uit het *Heilig Verbond* gesloten. Sleeckx had ondertussen via een infiltrant lucht gekregen van het Verbond en maakte het op 4 september 1846 bekend in een satirisch stukje in *Den vaderlander*. Daarin schreef hij ook dat de liberaal Conscience zich verkocht had aan de katholieken. Hoogstwaarschijnlijk ging iedereen ervan uit dat Van Kerckhoven de anonieme auteur was en Conscience brak nu definitief met hem. Sleeckx kon daardoor veel beter op Van Kerckhoven inspreken om hem in te schakelen in zijn vendetta tegen Conscience.

Begin 1847 startten Hendrik Conscience, Jan de Laet en Lodewijk Vleeschouwer *De Roskam*, een satirisch tijdschrift om het verfranste liberale stadsbestuur van Antwerpen aan te vallen. Dat was een nieuwe gelegenheid voor Sleeckx om Conscience en zijn kompanen bij Van Kerckhoven, die een overtuigd liberaal was, zwart te maken. Conscience en zijn vrienden hadden de Vlaamse beweging verkocht tegen geld en erelinten. Hij wist Van Kerckhoven te overtuigen een pamflet te schrijven tegen zijn vroegere medestanders. Van Kerckhoven begon ook met eigen satirisch blad, *De Schrobber* dat samen met andere liberale auteurs tegen *De Roskam* schreef. Het hoogtepunt werd bereikt in december 1847 toen Van Kerckhoven erin slaagde Conscience en De Laet uit *De Olyftak* te zetten.

Sleeckx is er duidelijk in geslaagd om Van Kerckhoven als pion in te zetten in zijn vete tegen Conscience, terwijl hij zelf zoveel mogelijk in de achtergrond opging. De ruzie tussen Conscience en Van Kerckhoven is dus eigenlijk georkestreerd door Sleeckx; die is op die manier de aanstoker van de politieke splitsing van de Vlaamse Beweging in Antwerpen, die voor 1847 altijd bovenpartijdig geweest is.

Literatuurlijst

- De Bens, Els** (1968). *Vlaensch België. Het eerste Vlaamsgezinde dagblad*. Gent, E. Story-Scientia, 1968. xiv + 128 p.
- Carlier, Marc** (1988). ‘Het Frans-Nederlands woordenboek van D. Sleenckx en J. F. van de Velde (1845-1848)’, in: *Huldenummer Prof. Dr. Ada Deprez aangeboden bij haar zestigste verjaardag*. Gent: Seminarie voor Duitse Taalkunde, 1988, p. 37-58.
- Carlier, Marc** (1991). ‘Domien Sleenckx (1818-1902) en Vlaensch België (1.1.1844-22.11.1844)’, in: *Verslagen en Mededelingen van de KANTL* (nieuwe reeks). Jaargang 1991, p. 116-147.
- Carlier, Marc & Ada Deprez** (1987). *Muzen-Album; De Vlaemsche Letterbode; Het Vaderland; De Vlaemsche Stem; De moedertael; [...]*. Gent, Cultureel documentatiecentrum, 1987. 143 p.
- Conscience, Hendrik** (1847). *Lambrecht Hensmans*. Antwerpen, Drukkery van J.-E. Buschmann, 1847. 102 + 118 pp.
- Degroote, Gilbert** (1974). ‘Onuitgegeven en weinig gekende brieven van Hendrik Conscience’, in: *Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, XX (1966), pp. 99-127 (inleiding); XXI (1967), pp. 109-233 (brieven 1-100); XXV (1971), pp. 5-91 (brieven 101-200); XXVIII (1974), pp. 5-48 (brieven 201-250). (Genummerde verwijzingen naar de brieven voorafgegaan door GD)
- Deprez, Ada** (2009). *De vriendschap tussen F.A. Snellaert en J.A. de Laet (1838-1871)*. Gent, Kon. Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2009. (Genummerde verwijzingen naar de brieven voorafgegaan door AD)
- Deprez, Ada & Hans Vanacker** (1988). *De Roskam 1847-1848. De Schrobber 1847-1848. Het Vaderland 1848*. Gent, Cultureel documentatiecentrum, 1986. 189 p.
- Jacob, Antoon** (1913). *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de Jaren 1837 tot 1851*. Met een inleiding en aantekeningen. Gent, W. Siffer, 1913-1914, 2 dln, 426 + 288 pp. [Een uitgave van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.]. (Genummerde verwijzingen naar de brieven voorafgegaan door AJ)
- Schmook, Ger** (1984). *Hendrik Conscience c.s. schrijven aan zijne majesteit Leopold I: 10.10.1846*. Gent, Kon. Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 1984. 273 pp.
- Sleenckx, Domien** (1846). *L’Abbé Olinger ou le fabricant de dictionnaires aux abois*. Bruxelles, Ch.J.A. Greuse, 1846. 23 p.
- Stynen, Ludo** (2018). ‘Met Zot Therezeken naar het Wiertmuseum. Jozef Buerbaums herinneringen aan Hendrik Conscience’, in: *Zacht Lawijd*, jg. 17 nr. 3.

Archiefmateriaal

Briefwisseling Sleeckx-Van Kerckhoven, bewaard in de KB, Hs. II 6399. Ook in fotokopie bewaard in het Letterenhuis. (K 314 / B2)

Notulen van het Heilig Verbond, bewaard in het Letterenhuis. (V 34509 / H)

Archief van Prudens van Duyse, bewaard in het Letterenhuis (D 9653)

Appendix

Dramatis personae

Het artikel gaat over de relaties tussen Hendrik Conscience, Pieter Frans van Kerckhoven en Domien Sleeckx. Buiten deze hoofdrolspelers, die door de hele tekst heen genoemd worden, verschijnen nog de volgende namen van figuren uit het culturele leven (met vermelding tussen vierkante haken van de hoofdstukjes waar ze ter sprake komen).

Karl Andree (1808-1875). Redacteur van verscheidene Duitse dagbladen, waaronder de *Kölnische Zeitung*. Vertaalde verscheidene romans van Conscience. [7]

Karl Bädeker (1801-1859). Uitgever van de reisgidsen die zijn naam dragen. [7]

Hippoliet K. Bauduin. (1806-1882). IJveraar voor de lotsverbetering van de Vlaamse arbeiders en de vervlaamsing van het onderwijs. Was een tijdlang voorzitter van De Wijngaard in Brussel. Medeoprichter van het tijdschrift *De Toekomst*. [3]

Philip Blommaert (1808-1871). Doctor in de rechten, historicus en filoloog. Auteur van *Aenmerkingen over de verwaerloozing der Nederduitsche tael* (1832). Gematigd liberaal gemeenteraadslid te Gent. [3-12]

Jan Baptist Buelens (1788-1868). Priester die tijdens het Nederlands bewind een polemiek voerde met Jan Frans Willems. Later werd hij (onder)pastoor van de Sint-Jacobskerk in Antwerpen, een tijdlang de parochiekerk van Conscience. [2]

J.E. Buschmann (1814-1853). Van 1842 tot aan zijn dood uitgever van Conscience. Was ook leraar aan de Academie van Antwerpen. [3]

Johan Dautzenberg (1808-1869). Zou pas in 1850 debuten als dichter. Aanvankelijk Duits gericht, vond hij zijn inspiratie later bij de klassieken. [3]

Jan Baptist David (1801-1866). Samen met Willems de leidende figuur van de prille Vlaamse beweging. Hoogleraar Nederlandse letterkunde en Geschiedenis te Leuven. Werkte met De Vries en Te Winkel aan het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, en aan de spellingeenheid met Nederland. Hij was het werk van Conscience niet genegen. Naar hem werd het Davidsfonds genoemd. [4-8]

Frans de Cort (1834-1878). Dichter en vertaler van Robert Burns. Latere schoonzoon van Johan Dautzenberg. [11]

- Pierre de Decker (1812-1891). Parlementslid van 1839 tot 1866 en eerste minister van maart 1855 tot oktober 1857. Katholiek en unionist. Was ook literair actief en raakte zeer goed bevriend met Conscience. [10]
- Jan Alfried de Laet (1815-1891): chirurgijn en jeugdvriend van Conscience, die enkele historisch getinte griezelverhalen, een dito roman en een bundel gedichten schreef en daarna voor de politiek koos. [1-2-3-4-7-8-9-12]
- Victor Delecourt (1806-1853). Door Sleeckx steevast Delcourt genoemd. Hij was een op Duitsland gerichte Waal, die zich geregeld van het pseudoniem H. Vandenhoven bediende. Hij richtte samen met J.W. Wolf het tijdschrift *De Broederhand* op. Als Brussels rechter velde hij in 1852 een vonnis in het Nederlands. [3-4-5-6]
- Jules de Saint-Genois (1813-1867). Archivaris en bibliothecaris van de Universiteit van Gent. Katholiek schepen te Gent en auteur van enkele historische romans. Ondersteunde vele Vlaamse initiatieven ook financieel. [3]
- Jean des Roches (1735-1787). Auteur van historische werken, spraakkunsten en woordenboeken. Zijn naam werd verbonden aan een spellingssysteem dat het Vlaams van het Nederlands moest onderscheiden en mee in de weegschaal lag tijdens de spellingsoorlog (1839-1844). [3-12]
- Melchior von Diepenbrock (1798-1953). Duits kardinaal en Prins-bisschop van Breslau. Eerste Duitse vertaler van Conscience, met wie hij geregeld correspondeerde. Zijn bundeling van drie verhalen in *Flämisches Stilleben* werd in vele talen verder vertaald. [7]
- Geeraard Jan Dodd (1821-1888). Schreef gedichten, romantische novellen en toneel. Werkte mee aan *Vlaensch-België*. [4-8]
- Pieter Ecrevisse (1804-1879). Vrederechter in Eeklo. Auteur van romantisch-historische verhalen en medewerker aan diverse tijdschriften. [3-4-8]
- Petrus Jozef Hendrickx (1822-1879). Had een zolder in Antwerpen, waar jonge schrijvers als August Snieders en Eugeen Zetternam op bezoek kwamen. Schreef romantische gedichten. [8]
- Jacob Frans J. Heremans (1825-1884). Sedert 1845 leraar Nederlands aan het Atheneum van Gent en vanaf 1854 aan de Universiteit. Als liberaal politicus zou hij er later ook Schepen van onderwijs worden. Publiceerde handboeken en bloemlezingen en was actief in het bestuur van heel wat verenigingen. [7-8]
- Jacob L. Kesteloot (1778-1852). Hoogleraar en rector van de Universiteit van Gent. [4]
- Frans Hendrik Mertens (1796-1867). Stadsbibliothecaris en met Torfs de auteur van de *Geschiedenis van Antwerpen*. Lid van de Grievencommissie, De Olyftak en het H.:V:: Schoonvader van de dichter Jan van Beers. [3]
- Jan Nolet de Brauwere (van Steenland) (1815-1888). Nederlander die zich in 1844 in Brussel vestigde. Was actief in de Vlaamse beweging en schreef hekeldichten en polemisch proza. Hij was goed bevriend met Jan Baptist David. [4-6]

- Karel Nys (1825-1881). Auteur van een schotschrift tegen Conscience *Eene episode der geschiedenis van Hendrik Draeyer, alias Kruisduit* (1847) en enthousiast medewerker van *De Schrobber*. [1]
- Philip Olinger (1794-1873). Priester en leraar Nederlands in Brussel. Auteur van het *Nieuw Fransch en Nederduitsch woordenboek* (1822). [3-8]
- Luisse von Ploennies (1803-1872). Duitse dichteres die in 1844 door Vlaanderen trok en daar een jaar later het boekje *Reise-Erinnerungen aus Belgien* over publiceerde. Haar dochter huwde met J.W. Wolf. [3]
- Frans Rens (1805-1874). Hoofdredacteur van het *Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje* en *De Eendragt*, en voorzitter van de Gentse verenigingen *De Tael is gansch het volk* en *Het Vlaemsch Gezelschap*. Hij was lid van de Grievencommissie. [7]
- Frans 'Sus' Roelants (1819-1864). Auteur van een twintigtal toneelstukjes. [4-5-7-8-9]
- Ferdinand Augustin Snellaert (1809-1872). Geneesheer, filoloog en aanvankelijk orangist. Hij was de gangmaker van de Vlaamse beweging in Gent, die hij ook liefst als bovenpartijdig zag. Lid van de Grievencommissie (1856). [2-3-7-12]
- Eduard ter Bruggen (1820-1876). Lid van de Hermans en voorzitter van *De Scheldezonen*. [2-6]
- Jan van Beers (1821-1888). Belangrijk dichter op de overgang van romantiek naar realisme. Intieme vriend van Conscience, met wie hij geregeld ging wandelen. Lid van het Heilig Verbond. Huwde met de dochter van stadsbibliothecaris Frans Hendrik Mertens. Leraar in Lier en aan het Atheneum in Antwerpen. Later liberaal gemeenteraadslid. [7]
- Michiel van der Voort (1812-1867). Vandervoort had in 1835 het initiatief genomen om *De Olyftak* op te richten en zou daarna nog allerlei Vlaamse verenigingen oprichten. Lid van de Grievencommissie (1856). Kende financiële problemen nadat hij een Franstalige belastingaanslag geweigerd had. [3-4-7]
- Jaak van de Velde (1817-1893). Journalist en vertaler. [2-3-4-8]
- Prudens van Duyse (1804-1859). Stadsarchivaris van Gent. Bijzonder vruchtbaar dichter en winnaar van veel rederijkerswedstrijden. 'De tael is gansch het volk' is een vers van Van Duyse. Hij was voorzitter van het *Vlaemsch-Duitsch Zangverbond*. [6]
- André van Hasselt (1806-1874). Belangrijk Frans-Belgisch dichter, die af en toe ook in het Nederlands publiceerde. Medewerker van de Koninklijke Bibliotheek in Brussel. [8]
- Jan Baptist van Hemel (1798-1866): Superior van het Klein Seminarie van Mechelen en lid van de commissie voor gevangenisbibliotheken. Wist zowel J.F. Willems als H. Conscience te overtuigen om hun boeken te herwerken met het oog tot gebruik in katholieke scholen. [1-2]

- Evarist, Emile en Robert van Maldeghem. Drie broers uit Brussel, de eerste twee componist en muzikant, de derde grafisch kunstenaar. Actief in het Gombert's Genootschap en het Vlaemsch-Duitsch Zangverbond. [6]
- Philip Jacob van Meerbeeck (1813-1872): Geneesheer en auteur van volkse werkjes over natuurkunde. Voorzitter (heermeester) van het Heilig Verbond. [4]
- Hippoliet van Peene (1811-1864). Auteur van een zestigtal volkse toneelstukken. En tekstschrijver van het lied *De Vlaamse Leeuw*. []
- Theodoor van Ryswyck (811-1849): alias 'den Door', was de eerste voorzitter van *De Olyftak*. Hij schreef verhalen, maar was vooral een populair volksdichter, die helaas veel te jong en in waanzin stierf ten gevolge van drankmisbruik. [1-2-4-7-12]
- Karel van Swygenhoven (1815-1875). Weinig productief Brussels schrijver. Publiceerde meestal in het Frans.[3-7]
- Jacques-Corneille van Thielen (°1806). Nederlander die deel nam de Belgische Revolutie en rechter werd in Brussel. Was voorzitter van de Vlaemische Verbroederling. Stelde een administratieve verdeling tussen Vlamingen en Walen voor. [4-8]
- Jan Frans Verspreuwen (1807-1860). Leraar aan het Atheneum van Antwerpen van o.m. Van Kerckhoven, Sleeckx en Heremans. Medestichter van *De Olyftak* en lid van het H.:V.: Evolveerde van Orangist naar Liberaal en volgde Van Kerckhoven naar *De Schrobber*. [3-4-7-10]
- Lodewijk Vleeschouwer (1810-1866). Journalist. Eerste hoofdredacteur van *Het Handelsblad van Antwerpen*. Richtte daarna *De Roskam* op en *Het Vaderland*. Vervolgens werd hij redacteur van het *Journal d'Anvers*. [9-10]
- Johan Wilhelm Wolf (1817-1855). Duits volkskundige. Vertaler van verscheidene romans van Conscience en oprichter van het tijdschrift *De Broederhand*. Was Pangermaans gericht. Hij was bevriend met Dautzenberg en Van Duyse en lag in ruzie met Nolet de Brouwere. [3-4-5-6]
- Eugeen Zetternam (1826-1855). Veelzijdig jong gestorven schrijver. Vriend van Conscience en Van Beers. Besteedde als eerste uitvoerig aandacht aan de slechte omstandigheden waarin de arbeiders moesten werken. [9]